

ANAYASA HUKUKU BAĞLAMINDA MEDİNE VESİKASI***Dr. Öğretim Üyesi Bayram DOĞAN******Mehmet TURAN*******ÖZ**

Medine Vesikası, Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmesi sonrası Hz. Muhammed'in önderliğinde Mekkeli Müslümanlar (Muhacir), Medineli Müslümanlar (Ensar), Medine'de yerleşik Yahudiler, Medineli müşrikler ve Medine'de yaşayan farklı millet ve sosyal bloklar arasında yapılan siyasi, sosyal ve anayasal bir belgedir. Birbirinden farklı inanç, kültür ve ırklara sahip insanları ortak bir paydada buluşturan Medine Vesikası, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini sürdürmektedir. Medine Vesikası kimi yazarlara göre bir anlaşma, kimi yazarlara göre bir sözleşme ve kimi yazarlara göre de bir anayasa niteliğindedir. Çalışmada Medine Vesikası, anayasa hukuku disiplini açısından incelenerek anayasa mı, anayasal belge mi yoksa sosyal sözleşme mi olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medine vesikası, Anayasal belge, Anayasa hukuku, Sosyal sözleşme, Anayasa hukukunda Medine vesikası.

* Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 08/04/2021

Kabul Edildiği Tarih: 07/05/2021

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı

E-Mail: bayramdogan@ksu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6920-2685

*** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,

Yüksek Lisans Öğrencisi

E-Mail: mturan99@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-7426-3573

MEDINA IN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONAL LAW

ABSTRACT

The constitution of Medina, after the migration of the Muslims from Mecca to Medina, it is a social and political contract among the Mecca Muslims (Muhajir), Medina Muslims (Ansar), Jews, Medina polytheists and other social blocs residing in Medina under the leadership of Hz. Muhammad (pbuh). Medina constitution, which brings people of different beliefs, cultures and races together on a common ground, continues to be important today as it was in the past. The Medina Constitution is an agreement for some intellectuals a contract for some intellectuals, and a constitution for some. In the study, it will be tried to determine whether it is a constitution, a constitutional document or a social contract by examining the Medina Constitution in terms of the constitutional law discipline.

Keywords: Medina constitution, Constitutional document, Constitutional law, Social contract, Medina document in constitutional law.

GİRİŞ

İnsan doğası gereği yalnız yaşayan bir canlı değildir. Dolayısıyla diğer insanlarla beraber yaşamak durumunda olduğu için sosyal bir varlıktır. Beraber yaşamak zorunda kalan insanlar (topluluk) idari işlerini yürütmesi için bazı kurallara ihtiyaç duyar. Bu kurallar toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu farklılık toplumun gelişmişlik düzeyi ve ihtiyaçları doğrultusunda değer kazanmaktadır. Mümtaz Sosyal anayasayı, bir devletin örgütsel kuruluşunu, yönetim değişikliği ve kişilerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlamaktadır¹. Tüm bu kuralların tek bir metinde ifade edilmesine gerek yoktur. Kaldı ki bu kuralların detaylandırılmış hâlini diğer mevzuatlarda bulmak mümkündür. Kısaca anayasa, devletin yasama, yürütme ve yargı gibi devletin temel organlarının birbirileriyle olan münasebetleri ile vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini tespit eden ve düzenleyen en önemli ve en üst normdur. Buna karşın anayasalar yazılı olmak zorunda değildir.

Bu Çalışmada Medine Vesikası, anayasa hukuku çerçevesinde incelenmiştir. Fakat daha önce Vesika'nın ortaya çıkış süreci, içeriği ve uygulama durumu da ele alınmıştır.

Öğretide, Medine Vesikası çeşitli vasıflarla nitelendirilmektedir. Bunların başında; “vesika”, “sözleşme”, “anayasa” ve “antlaşma” gelmektedir. Biz de çalışmamızda daha çok vesika ismini kullanmaya özen göstereceğiz. Yaşadığı Mekke şehrinde her türlü baskı ve zulme maruz kalan Müslümanlar, Hz. Muhammed (s.a.v)'in onayıyla miladi 622 yılında Medine'ye hicret etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v) Medine'de ilk yaptığı işlerden bir tanesi Medine ve çevresinde yaşayan ve birbirileriyle iyi ilişkileri olmayan ve sürekli çatışma içerisinde bulunan sosyal blokları bir araya getirmek olmuştur². Hiç şüphesiz burada amaç, bu sosyal grupları siyasi ve sosyal olarak bir araya getirip barış ortamı hazırlamaktır. Mustafa Özkan da Medine Vesikası'nı, “birlikte yaşamayı öngören siyasi-hukuki” yazılı bir antlaşma olarak tanımlamaktadır³. Vesika hukuki ve siyasi bir anlam ifade ettiği için birey-toplum, birey-devlet ve toplum-devlet ilişkisi açısından önemli çıkarımlara sahiptir.

“İnanç ve vicdan hürriyeti gayesiyle Medine'de toplanan Müslümanlar, burada oluşturdukları topluma da bu hürriyetleri yerleştirecek adımlar atmışlardır. Çeşitli inanç ve ırkların bir arada yaşadığı Medine'de düzenli, hukuka saygılı, bireylerin ve grupların haklarını koruyan genel bir çerçeve çizmek amacıyla yazılan Medine Vesikası, İslam'ın evrensel hak ve hukuka bakışının da bir yansımasıdır”⁴.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Medine Vesikası'nın siyasi boyutu olduğu kadar hukuki niteliğe de sahip olduğu görülmüştür. O sebeple Vesika'yı anayasa hukuku disiplini bağlamında analiz etme çabası içerisinde olacağız.

¹ Mümtaz Sosyal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 7-9.

² M. Kazım Yılmaz, “İslam Devletinin İlk Anayasası: Medine Vesikası”, <https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=977>, (01.03.2021).

³ Mustafa, Özkan, TDV İslam Ansiklopedisi (Medine Vesikası), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, s. 212.

⁴ Merve Nur Saruhan, Evrensel İnsan Hakları Açısından İslam'da Devlet Tebaa İlişkisi: Medine Toplumu Örneği, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 26.

I. ANAYASA KAVRAMI VE İSLAM'DA ANAYASA

Bu bölümde öncelikle anayasa kavramı ve anayasaların içeriği hakkında bilgiler verilecek daha sonra İslam'da anayasa konusu üzerine durularak Medine Vesikası'nın anayasallığı hakkında çıkarımlarda bulunacağız.

A. Anayasa Kavramı

Anayasa, bir ülkede belli bir anda fiilen var olan devlet sisteminin niteliğini belirtir. Bu anlamı itibarıyla anayasa, bir ülkede yaşayan insan topluluğunun devlet şeklinde örgütlenmesini, devletin siyasi rejimini, temel yapısını, niteliğini, temel siyasi organlarını (yasama, yürütme ve yargı), bu organların işleyişi ile bunlar arasındaki ilişkileri, iktidarın el değiştirmesini ve kişilerin sahip oldukları hak ve hürriyetleri düzenleyen temel hukuk kurallarıdır⁵. Bu anayasanın en geniş tanımıdır. Anayasayı “anayasacılık”⁶ düşüncesini merkeze alarak tanımlayanlar da vardır. Buna göre, anayasa, bir ülkede yaşayan insan topluluğunun devlet şeklinde örgütlenmesini, devletin temel yapısını, niteliğini, temel siyasi organlarını (yasama, yürütme ve yargı), bu organların işleyişi ile bunlar arasındaki ilişkileri, iktidarın el değiştirmesini ve kişilerin sahip olduğu hak ve hürriyetleri teminat altına alan ilke ve kurumları da içerecek şekilde düzenleyen, bu yolla devlet iktidarını sınırlayan temel hukuk kurallarıdır⁷. Anayasanın, “anayasacılık”⁸ düşüncesi ile uyumlu olan tanımlamasının temel amacı, devlet iktidarının sınırlandırılmasıdır. Buna göre, anayasa, sadece bir devletin hukuki statüsü olmayıp, aynı zamanda devlet içinde iktidarı ve toplum içinde de devlet iktidarını sınırlandıran bir temel belgedir⁹.

Devletin kimliği olma görevi ve siyasi gücü kullanma durumu anayasanın bir neticesidir. Tüzel bir kişilik olarak devletin, diğer tüzel kişilikler gibi bir statüsünün bulunması elzemdir. Kısaca anayasayı, hukuki bir norm olarak devletin statüsü ve siyasi gücün çerçevesini belirleyen bir durumun ifadesi olarak tanımlamak mümkündür. Siyasi ve hukuki olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Elbette anayasa sadece devletin hukuki statüsünü belirlemez, aynı zamanda da siyasi iktidarı ve toplum içinde devlet iktidarını da belli bir ölçütte sınırlayan bir belgedir¹⁰. Dolayısıyla anayasa bir çerçeve kanundur denilebilir.

⁵ Adnan Küçük, Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Orion yayınları, Ankara, 2013, s. 1.

⁶ Mustafa Erdoğan, Anayasa Hukuku, Orion Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 29; Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 3; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 14; Adnan Küçük, “Salt Korkular Üzerine Sözleşme Yöntemiyle Demokratik Bir Anayasa İnşa Edilemez”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 16, S. 63, Yaz 2011 s. 131; Adnan Küçük, “Batıda ve Türkiye Örneğinde Yargısal Aktivizm Tartışmaları ve Yargısal Aktivizmin İyi ya da Kötü Bir Tutum Olup Olmadığı Meselesi”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 31, Yıl 2017, s. 308.

⁷ Yavuz Atar, Türk Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 4; Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, 24. Basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2020, s. 6; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 1-2.

⁸ Anayasacılık hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Bayram Doğan, Asli ve Tali Kurucu İktidar Yetkisi Bağlamında Türkiye'deki Anayasaların Yapım Süreci, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2013, s. 6-47.

⁹ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 2; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 1; Adnan Küçük, “Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 6, Yıl 2015, s. 328.

¹⁰ Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 72.

İlk olarak 1787’de Amerika’da ve 1791’de Fransa’da ortaya çıkan anayasaların günümüzdeki anayasa tanımına uygun birer örnek olarak gösterebiliriz¹¹. Bununla birlikte anayasacılık tarihini eskilere götürebilmemiz de olanaklıdır. Hatta bazı düşünürler, Antik Mısır’daki firavunların egemenlik ile ilgili kurallarında anayasacılığın izlerine rastlandığını söylemektedir. Avrupalıların, Haçlı Seferleri sırasında Kudüs’te mevcut olan iktidarın sınırlandırılması ve egemenlik ile ilgili var olan esasları gözlemledikleri ve bunu Avrupa’ya taşıdıkları bile iddia edilmektedir. Magna Carta’nın bunun bir neticesi olduğu söylenilmektedir¹².

“Devlet iktidarının hukuk yoluyla sınırlandırılması” esasına *anayasacılık* denmektedir. Bir diğer ifadeyle en geniş manasıyla anayasacılık, siyasi iktidarın sınırlandırılması amacını güden her türlü düşünce, araç, yöntem, kural ve kurumları içine alan bir kelimedir¹³. Anayasacılık, “sınırlı devlet” ilkesinin hayata geçirilmesidir; zorunlu olarak iktidarın insan hakları lehine kısıtlanmasını ve sınırlandırılmasını gerektirir¹⁴. Anayasacılık hareketleri, egemen gücün sınırlandırılması ve bununla birlikte bu sınırlandırmanın vatandaş ve iktidar tarafından önceden biliniyor olmasıdır. Her ne kadar anayasa modern bir kavram olarak karşımızda bulunuyorsa da anayasacılık çok eski zamanlardan beri varlığını sürdürmektedir.

Anayasa kavramının yeni olması ile beraber anayasacılığın çok eski zamanlara dayandığı söylenebilir. Elbette, geçmişteki anayasacılık ile günümüzdeki anayasa kavramının gelişmiş ve değişmiş olması eşyanın tabiatı gereğidir. Medine Vesikası’nın da anayasacılık bağlamında, kabul edildiği dönem için ilk örnek gelişme olduğu varsayımı üzerinde durulacaktır. Tabii bunu yaparken günümüz şartlarında değil de yaklaşık on dört asır önceki hukuk anlayışına ve yazılı hukukun geldiği aşamaya, anayasal gelişmeler temelinden hareketle değerlendirme yapılacaktır. Varılan tespitler sonucunda, Medine Vesikası hâlâ günümüz için örnek kabul edilecek bir hukuki belge durumunu muhafaza etmektedir. Vesika’nın başta Müslümanlar olmak üzere, tüm dünya için ilham kaynağı olduğunu düşünüyoruz.

B. İslam’da Anayasa

İlk olarak şu hususu vurgulamak gerekir ki, İslam hukuku ilahi kaynaklı olduğu için günümüz anayasa hukukundan farklıdır. Çünkü İslam hukukun kaynağı Allah (Kur’an-ı Kerim’e) ve Hz. Peygamber’e (Hadis-i Şeriflere) dayanmaktadır. Yani İslam hukuku Kur’an-ı Kerim ve sünnet kaynaklıdır. İslam hukuku, dinin emir ve yasaklarına göre bir sonuca vardığını ve bunun üzerine ilahi kaynaklı bir irade beyan etmesi sonucuna dayandığını söyleyebiliriz¹⁵. Hamidullah göre, her ne kadar Kur’an ve sünnet,

¹¹ Doğan, s. 6-9 ; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 2; Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 33; Ahmet Fevzi Kibar, “Anayasal Bir Belge Olarak Medine Vesikası”, <https://ahmetfevzikibar.com/anayasal-bir-belge-olarak-medine-vesikasi/>, (03.04.2021)

¹² Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 70.

¹³ Zühtü Arslan, Anayasa Teorisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 22; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 14; Küçük, Salt Korkular Üzerine Sözleşme Yöntemiyle Demokratik Bir Anayasa İnşa Edilemez, s. 131; Küçük, Batıda ve Türkiye Örneğinde..., s. 308.

¹⁴ Küçük, Anayasa Hukuku, s. 14; Küçük, Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği..., s. 328.

¹⁵ Vahap Ovacı, “İslam Hukukunun Karakteristik Özellikleri”, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, C.7, S.7, s. 70.

hukukun kaynağı olsa da birebir anayasanın kendisi değildir. Ancak Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti İslam anayasanın oluşumu noktasında temel kural ve hususların oluşturulması ve ortaya konması noktasında belirleyicidir¹⁶. O sebeple, İslam devletlerin sahip olduğu anayasalar Kur'an ve sünnet noktasından ayrılmadığı sürece değişimleri muhtemel ve doğaldır. İslam hukukunda anayasayı, "*Kuran ve sahih sünnetin her birinde mevcut ve hayatın her safhasını düzenleyen ve bilhassa İslam'da idarenin üzerine kurulduğu prensiplere taalluk eden hukuki hükümler*" şeklinde tanımlamak mümkündür¹⁷. Anayasada olması gereken hususlar, fıkıh çerçevesinde ele alınmalı; temel hak ve hürriyetler ile devlet teşkilatı ve organları İslam anayasalarında bulunması gereken en temel esaslardır¹⁸.

Anayasa kavramının İslam devletlerinde çok sınırlı bir şekilde kullanılması nedeniyle anayasanın İslam hukukunda bulunmadığı sonucuna varılmamalıdır. Kaldı ki, İslam hukukunda anayasa ile şu an modern anlamda kullanılan anayasa kavramı çok farklıdır. Çünkü "*İslam anayasası*" söyleminde Kuran ve sünnet kaynaklarında çıkarılan ana kaideler manasında kullanılmaktadır¹⁹. Bununla birlikte Hayreddin Karaman, İslam anayasası ile İslam ülke anayasasının birbirine karıştırılmaması hususunda uyarıda bulunmaktadır²⁰. Çünkü İslam anayasası, İslami esaslara göre yapılan anayasayı kastederken, İslam ülke anayasası ise çoğunlukla Müslümanların yaşadığı ve bir miktar İslami esasların uygulandığı anayasa olarak ifade edilmektedir. Muhammed Hamidullah, İslami hukukun kaynakları olan Kur'an ve sünnetin bizzat anayasa olmadıklarını, anayasaların meydana gelme aşamasında ana kural ve prensipleri meydana getirdiğini savunmuştur²¹. Bu da İslami devlet anayasalarının şartlara ve zamana bağlı olarak ana kaynaklarından sapmamak şartıyla değişebileceğine işaret eder.

Adalet, eşitlik ve şûra, İslam anayasalarının sahip olması gereken temel esaslardır²². Adalet ile ilgili Kuran-ı Kerim'de birçok ayet bulunmaktadır²³. Dolayısıyla

¹⁶ Muhammed Hamidullah, İslam Anayasa Hukuku, (Çev. Vecdi Akyüz), Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, s. 19.

¹⁷ Murat Şen, "Anayasal Bir Belge Olarak Medine Sözleşmesi", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1998, C. 6, S. 1-2, s.578.

¹⁸ Hakkı Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkam-ı Sultaniye İlişkisi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, C. 5, S. 2, s. 75.

¹⁹ Mehmet Akif Aydın, TDV İslâm Ansiklopedisi (Anayasa), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 160.

²⁰ Karaman, 2009, s. 176.

²¹ Hamidullah, 2012, s. 19

²² Abdullah Kahraman, "İdealist bir İslam hukukçusu: Abdülvehhap Hallaf (1888-1956)", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2005, C. 6, S. 1, s. 166.

²³ Kuran-ı Kerimde adalet ile ilgili ayetlere örnek olarak: Nisa Suresi, 4/ 58; "Şüphesiz ki Allah, emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletli olmanızı size emreder. Allah, bununla sizlere ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah (işiten ve dualara icabet eden) Semî', (her şeyi gören) Basîr'dir"; 4/Nisa 135'te de "Ey iman edenler! Sizin, ebeveyninizin veya yakın akrabalarınızın aleyhine dahi olsa Allah için adaleti ayakta tutan (adil) şahitler olun. (Şahitlik yaptığınız) zengin ya da fakir olursa (zenginlik ve fakirliğe göre değerlendirmeyin) Allah, o ikisine daha yakındır. Hevaya tabi olup adaletsizlik yapmayın. Şayet lafı ağzınızda geveler ya da (adaletten) yüz çevirirseniz şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır" ve 5/ Mâide 8; "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan adaletli şahitler olun. Bir kavme olan öfkeniz/kininiz, sizi adaletsizlik yapmaya sevk etmesin. Adaletli olun! O, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkup sakının. Şüphesiz ki Allah,

Kuran-ı Kerim’de Müslümanlara adil olmaları gerektiği hususunun altı defalarca çizilmiştir. Görüldüğü üzere, Yüce Allah hiçbir durumda adaletten sapmamamızı emretmektedir. O hâlde İslam anayasaların sahip olması gereken en önemli esas adalet ilkesidir. Çünkü İslam toplumlarında düzen, ancak hak ve adalet çerçevesinde sürdürülebilir²⁴.

İslam anayasalarının sahip olması gereken bir diğer önemli ilke, eşitlik. Eşitlik ilkesinin gayesi kanun önünde yöneten ve yönetilenlerin eşit olma durumudur. Kur’an-ı Kerim’de “*Ey insanlar! Biz sizi, bir erkekten ve bir kadından yarattık. Sizi birbirinizi tanıyasınız diye, milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en üstünüz Allah’tan en çok korkanızdır*”²⁵. Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde “*Sizin şu soyunuz-sopunuz kimseye üstünlük ve kibir taslamaya vesile olacak şey değildir. (Ey insanlar)! Hepiniz Adem’in çocuklarıdır. Hepiniz bir ölçek içindeki birbirine eşit buğday taneleri gibisiniz. Hâlbuki, hiç kimsenin kimseye din ve takva müstesna üstünlüğü yoktur. Kişiye kötü olması için; başkalarını yermesi, küçük görmesi, cimri, kötü huylu, had ve hududu aşmış olması yeter*”²⁶.

Bir diğer önemli ilke ise “şûra”dır. Sözlükte “*danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme*” anlamındaki şûra (Tâcü’l-arûs, “şvr” md.), fıkıh doktrininde terim tanımı yapılmamış olmakla birlikte İslamî literatürde yöneticilerin ve özellikle devlet başkanlarının görev alanlarına giren işler hakkında ilgililere danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurmasını ifade eder²⁷. Şûra, İslam dininde, İslam anayasasında ve hukukunda çok önemli bir husustur. Hz. Muhammed (s.a.v)’in şûraya çok önem verdiği bilinmektedir. Hatta Kuran-ı Kerim’de “Şûra” adında bir surenin bulunması çok anlamlıdır. Bu surenin 38. ayetinde “*Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar*”²⁸. Yine Âl-i İmran Suresi’nde de şûrayı öngören bir ayet mevcuttur. Buna göre, “*Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever*”²⁹. Bu durum Peygamber (s.a.v) ve onun takipçileri tarafından, şûranın dolayısıyla meşveret etmenin mecburi olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim Peygamber (s.a.v), Allah’ın vahiyleri olarak kendisine tebliğ edilenler dışındaki bütün konularda şûraya başvurmuş ve uygulamıştır. Peygamber (s.a.v) hem savaş hem de barış zamanında, şûra vasıtasıyla ulaşılan hemen hemen bütün sonuçlara, kendi görüşüne ve şûra öncesi fikrine uygun olup olmadığına bakmaksızın kabul etmiş ve

yaptıklarınızdan haberdardır” görüldüğü gibi Yüce Allah hiçbir durumda adaletten sapmamamızı emretmektedir. O halde İslam anayasalarının sahip olması gereken en önemli esas adalet ilkesidir.

²⁴ Resul Ersöz, “Kur’an’a Göre “Hak” ve “Adalet” Kavramları Bağlamında İslam Toplumun İctimai Değerleri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, C. 18, S. 2, s. 1.

²⁵ Kur’an-ı Kerim, Hucurat Suresi 13. Ayet.

²⁶ Müsned-i Ahmed b. Hanbel, 4/158; İbnu Kesir, 4/218

²⁷ Talip Türcan, *TDV İslâm Ansiklopedisi (Şûrâ)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 230.

²⁸ Kur’an-ı Kerim, Şûrâ Suresi 38. Ayet.

²⁹ Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmran Suresi, 159. Ayet.

uygulamıştır³⁰. Tüm bunlar şûranın ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermekte ve İslam anayasasında önemli bir ilke olmasını sağlamaktadır.

II. ANAYASA HUKUKU

Anayasa hukuku ile ilgili literatür taraması yaptığımızda anayasa hukukunun birbirinden çok farklı tanımları olduğu görülmektedir. Farklı tanımların olması ile beraber tanımlardaki ortak tarafların olduğuna şahit oluyoruz. Anayasa hukuku, yasama, yürütme yargı gibi devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bu organlar arasındaki ilişkileri ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen hukuk kurallarını inceleyen bir hukuk disiplindir³¹. Bununla birlikte anayasa hukuku kapsamına devletin yönetim yapısı ve şekli, temel hak ve hürriyetler ile bunların sınırlandırma durumları girer diyebiliriz. Genel olarak, bir devletin anayasal sistemi denildiğinde, o devletin yapısı, işleyişi, temel organlarının (yasama, yürütme ve yargı) oluşumu, bunların birbiriyle olan ilişkileri, kişilerin temel hak ve hürriyetleri ve halkın yönetime katılması gibi hususlar akla gelmektedir³².

Anayasa hukukunun çeşitli amaçları olduğunu vurgulamak gerekir. Devlet düzeninin devamı, var olan her türlü yapılanmanın anayasaya uygunluğunu sağlamak, toplumdaki hukuk anlayışının korunması ve anayasa ile hukukun üstünlüğünü savunmak bunlardan birkaçıdır. Hülasa anayasa devletin ana kuruluşların temelidir ve bunların devamı anayasa hukukunun hedeflerindedir³³.

A. İslam Anayasa Hukukunda Devletin Temel Organları

Devletin anayasal organları denildiği zaman; yasama, yürütme ve yargı erkleri akla gelmektedir. Yasama kanun yapma, yürütme yapılan kanunlara göre ülkeyi idare etmek iken, yargı da belli kanunlara ve düzenlemelere göre gerekli yargılamanın yapılmasıdır³⁴. Genelde bu konu kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği bağlamında çok konuşulan ve tartışılan bir durumdur. Bu başlıkta, üç temel organ İslam hukuku çerçevesinde ele alınacaktır.

1. Yasama

Yukarıda İslam hukukunun kaynağının Kur'an-ı Kerim ve Peygamber sünneti olduğu ifade edilmişti. Dolayısıyla, yasama görevi doğal olarak Allah ve Peygamberi işaret etmektedir. İslam hukukçuları, bu sebeple bir kural ve kanunu yapma aşamasında öncelikle Kur'an-ı Kerim ve Peygamber sünnetine başvururlar. Burada hüküm bulunması durumunda buna göre karar verirler. Bu da yasamanın kaynağı ile

³⁰ Kamil Muhammed, El-Gindi/Ahmet Kılınc, "Şura ve İslam Hukukunda İnsan Hakları Demokrasinin Belirginliği", İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2008, S. 12, s. 202.

³¹ Yavuz Atar, Türk Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 33-34; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 2-5; Engin Selçuk, "İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi "Anayasa Hukuku" Ders Kitabı", <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/anayasahukukuau201.pdf>, (07.03.2021).

³² Hasan Tunç / Bülent Yavuz / Faruk Bilir, Türk Anayasa Hukuku, Adalet Yayınları, Ankara, 2009, s. 7; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 2-5.

³³ Doğan, s. 6-8.

³⁴ M. Akif Çınar, "Kuvvetler Ayrılığı İlkesi ve Anayasa Mahkemesinin Yorumu (Karşılaştırmalı Anayasa İncelemesi)", İBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, S. 5, s. 91.

ilgili bir sonuçtur. Tüm bunlarla beraber, “...sınırsız hukuki olay ve ihtiyaçların sınırlı ayet ve hadislerin hükümleriyle doğrudan karşılanması mümkün değildir. Bu sebeple her müşahhas olayın hükmünün önce ilk iki kaynaktan belirlenmesi, burada mevcut değilse belli esaslar çerçevesinde İslâm hukukunun diğer kaynaklarından faydalanılarak tespit edilmesi zarureti doğmuştur”³⁵. Burada müçtehit hukukçuların devreye girmesi gerekmektedir. Elbette bu konuda başvurulacak kişilerin işinin ehli olmaları büyük önem taşımaktadır.

Kur’an-ı Kerim ve sünnet genel konular ile ilgili temel esasları belirtmekte olup detaylı düzenlemeler günün hukukçuları ve yasama organına bırakılmıştır³⁶. Devleti yönetenlerin İslam hukuku ile ilgili herhangi bir hükmü değiştirmeleri ve kaldırmaları söz konusu olamaz³⁷. Yani, devlet başkanlarının keyfi davranışlarda bulunmaları ve ilahi kaynaktan sapmaları engellenmiştir.

2. Yürütme

Yürütme görevi esas itibarıyla devlet başkanına, yani halifeye aittir. İlerleyen zamanlarda bu görevi vezirlerin yerine getirdiği görülmüş olsa da vezirlerin halifeyi temsil etmeleri sebebiyle sonuç olarak aynı kapıya çıkmaktadır. Yürütme alanı ile ilgili gerek halifenin gerekse de diğer kamu görevlilerin yetkileri İslam hukuk ve maslahatları ile sınırlandırılmıştır³⁸. Devlet başkanlarına itaat etmek durumu genel İslami hukuk çerçevesi ile çatışıyor, kesinlikle devlet başkanlarına itaat edilmemelidir. Bu durum devlet adamlarının her istediklerini yapmalarının önüne geçmiş ve İslami hukukun prensiplerinin önemini ortaya koymuştur.

3. Yargı

İslam hukuku uygulamalarının başlarında, esas itibarıyla yargı ve yargılama görevi, devlet başkanı olan halifeye ait olduğu görülse de İslam devletlerinin coğrafi alanlarının genişlemesine bağlı olarak bu yetkilerin kadılar tarafından icra edildiği görülmektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’in Medine’de devlet başkanlığı görevinin yanında, mahkemeye intikal eden olayları da çözdüğü bilinmektedir. Kaldı ki Medine Vesikası’nda konu ile ilgili maddeler de yer almaktadır. Bunlar 23. ve 42. maddelerdir³⁹. Kısaca ihtilafli ve sonuçlandırılmayan konuların çözüm makamı olarak Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v) adres gösterilmektedir.

Sonraki zamanlarda devlet başkanının, gerekli yargılamayı yapmaları için “kadı” seviyesinde ilme sahip olmaları zaruretinin hasıl olması, gerekse yargılama yetkisini bizzat kullanmaları mümkün olamaması vb. sebeplerle, “kadı” denilen ilim sahibi kişiler devlet başkanları adına yargılamada bulunmuşlardır. Hatta İslam hukuk tarihinde yargılama görevinde bulunan ilk hâkimin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğu

³⁵ Aydın, s. 188.

³⁶ Ahmet Akgündüz, Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, s. 19.

³⁷ Aydın, s.159.

³⁸ Aydın, s. 190.

³⁹ Medine Vesikası 23. Madde: Üzerinde ihtilâfa düşülen konular Allah’a ve resulü Muhammed’e arz edilecektir. 42. Madde: Bu yazıda adı geçen kimseler arasında meydana gelmesinden endişe edilen anlaşmazlık ve öldürme vakalarının Allah’a ve resulü Muhammed’e arz edilmesi gerekir. Allah bu sahîfeye en iyi riayet edenlerle beraberdir.

bilinmektedir⁴⁰. Kararların İslam hukuku çerçevesinde Kur'an-ı Kerim ve sünnete uygun olması çok önemlidir.

III. GENEL HATLARIYLA MEDİNE VESİKASI

Medine Vesikası'nın çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bunlar "sözleşme", "kitap", "anayasa", "vesika", "anlaşma" ve vb. Arapça alan taramasında "Vesikatü'l-Medine", "Kitabü'l-Medine", "Sahifetü'l-Medine" ve "Destürü'l-Medine"; Türkçe literatürde "Medine Vesikası", "Medine Sözleşmesi", "Medine Mukavelesi" ve "Medine Anayasası"⁴¹ ve İngilizce literatürde ise "Constitution of Medina ve Charter of Medine"⁴² olarak geçmektedir. Fakat belgenin, orijinal metninde 1. ve 47. maddelerde "kitap" ve 22, 37, 39, 42 ve 46. maddelerde "sahife" olarak anılmaktadır⁴³.

Alman doğubilimci Wellhausen'in Batı bilim çevresine Medine Vesikası'nı tanıttığı bilinmektedir. "Skizen und Vorarbeiten" adlı kitabın 1899'da yayımlanmasından sonra İtalyan Ceatani, Buhl, Korehl, Müller, Guillaume, Wensick, Ranke ve Alman Grimme gibi yazarların dikkatini çekmiş ve konu ile ilgili yayınlarda önemli bir artış meydana gelmiştir⁴⁴. Bununla birlikte Medine Vesikası'nın İslam âlemine tanınır hâle getiren kişi ise Muhammed Hamidullah'tır⁴⁵. Muhammed Hamidullah'ın konu ile ilgili geniş çaplı çalışmaları sonucunda Medine Vesikası ile ilgili hukuksal, tarihsel ve diğer disiplinler açısından birçok bilgi literatürde yer edinmiştir. Konu ile ilgili diğer araştırmacıların katkıları da konunun anlaşılması konusunda kolaylık sağlamıştır.

Ali Bulaç'ın aktardığına göre, Medine Vesikası'nı ilk kayıt altına alan kişi Muhammed İbn İshaktır. Muhammed İbn İshak "isnad" yöntemini kullanmadan Vesikayı kayıt altına aldığı için İbn Seyyid en-Nas ve İbn Kesir kendi kitaplarından bunu dercetmişler. Bulaç, Wellhausen ve diğer düşünlerin Vesika'yı İbn Hişam'dan aldıklarını ifade etmiştir⁴⁶. Nihayet İbn Hişam "Siret" adlı ünlü eserinde Medine Vesikası'nın tam metnini yayınlamıştır. O sebeple Medine Vesikası'nın mevsukiyetinden şüphe edilmemelidir. "*Gerek hadis gerekse tarih kritiği açısından Vesika'nın mevsukiyeti ve güvenilir oluşu üzerine ihtilaf söz konusu değildir. Bu sayede, Vesika'nın kurucu ilkeleri her zaman Müslümanlara yol gösterici ve çoğulcu bir siyasi tasarı için referans olmuştur*"⁴⁷. İtalyan Caetani (1896-1935), bu konu ile ilgili herhangi şüpheli bir durumun olmadığını ve Vesika'nın günümüze hiç şekil ve mana değiştirmeden geldiğini

⁴⁰ Fahrettin Atar, İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020, s. 47.

⁴¹ Mustafa Özkan, Medine Vesikası/Anayasası ve Birlikte Yaşama, Fecr Yayınları, Ankara, 2018, s. 212.

⁴² Michael Lecker, The Constitution of Mecaedina: Muḥammad's First Legal Document, New Jersey, 2004, s. 1.

⁴³ Abdulhakim Allahdad, "Medine Vesikası ve Türkiye'de Vesika'nın Ekseninde Yapılan Tartışmalar", Uluslararası Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, C. 4, 2019, s. 118-119.

⁴⁴ Ali Bulaç, Medine Sözleşmesi, Çıra Yayınları, İstanbul, 2020, s. 39.

⁴⁵ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 37.

⁴⁶ Bulaç, 2020, s. 41-42.

⁴⁷ Halit Çil, "Bir Arada Yaşama Projesi Olarak Medine Vesikası ile Hz. Peygamber'in Farklılıkları Yönetme Becerisi", Toplum-Birey İkileminde Ortak Değerler ve Farklılıklar Sempozyumu, C. 2, 2020, s. 237.

ifade etmiştir⁴⁸. Bunu İtalyan bir doğubilimcinin dile getirmesi konunun inandırıcılığı noktasını daha da güçlendirmektedir.

Vesika'yı Batı dünyasında konuşulur hâle getiren kişinin Welhausen olduğundan bahsetmiştik. Bununla beraber Muhammed Hamidullah'ın İslam dünyası başta olmak üzere tüm dünyada aktüel olmasından çok büyük katkıları bulunmaktadır. Yazdığı çeşitli makale ve kitaplarla İslam dünyasının dikkatlerini bu konuya çekmeyi başarmıştır. Hamidullah, Medine Vesikası'nı ilk defa 1941'de "The First-Written Constitution in the World" olarak İngilizce daha sonraki yıllarda da Urduca ve Fransızca'ya da çevirmiştir. Böylece Vesika'nın tanınmasına çok büyük katkısı olmuştur.

Muhammed Hamidullah, Medine Vesikası'nın Türkçe'ye ilk defa Hüseyin Cahid Yalçın'ın 1924-1927 yılları arasında Caetani'nin "Annal dell İslam (İslam Tarihi)" adlı eserini çevirmesiyle kazandırıldığını ifade etmiştir⁴⁹. Muhammed Hamidullah'ın eserlerinin 1960'lı yıllarda Türkçeye çevrilmesi ile beraber Medine Vesikası Türkiye'de daha çok konuşulur hâle gelmiştir. Daha sonra İhsan Süreyya Sırma'nın "*Medine Vesikası Işığında Yahudi Meselesi*" ve Ahmet Ağırakça'nın "*Dünyanın ilk Anayasası: Medine Vesikası*" adlı eserleri bu alanda yapılan birkaç önemli çalışmadır. Her ne kadar konu ile ilgili çalışmalar yapılmışsa da konuya yeteri kadar değerin verildiğini söylemek çok zordur. Daha sonraki zamanlarda 1976 yılında yayınlanan aylık "Düşünce" dergisinde M. Beşir Eryarsoy Medine Vesikası'nı konu alan iki makale yayımlamıştır⁵⁰. Daha sonra 1992 yılında "Birikim" adlı dergide Ali Bulaç⁵¹ ve Ahmet İnel'in konu hakkındaki yazıları üzerine Medine Vesikası iyiden iyiye Türkiye gündeminde yer edinmiştir. Bu zaman zarfından sonra Medine Vesikası Türkiye'de akademik çevrelerin de dikkatini çekmiştir. Yeterli olmasa da birçok yüksek lisans ve doktora tezine konu edilmiştir. Hatta sempozyum ve kongrelerde konuşulmuştur. Hiç şüphesiz bu konunun Türkiye'de aktüellik kazanmasında ve akademik açıdan araştırılmasında birçok yazar ve düşünürün emeği olmuştur.

Eski ve yeni düşünürlerin büyük çoğunluğu Vesika'nın Hicretin ilk yılında yani miladi 622 yılında imzalandığını kabul etmektedir. İlk önceleri metin hâlinde iken Welhausen 47 maddeye ayırmıştır. Daha sonraları Muhammed Hamidullah bazı maddeleri kendi içerisinde ikiye ayırarak madde sayısını 52'ye çıkarmıştır. Medine Vesikası'nın Türkiye'de araştırılıp gündeme gelme konusunda büyük emekleri olan Ali Bulaç da önceleri Muhammed Hamidullah'ın 52 maddesine göre çalışma yaptığını, fakat kitap yazma aşamasında konunun daha iyi anlaşılması için Vesikayı 53 maddeye ayırdığını ifade etmektedir⁵². Fakat günümüzde genel kabul, Medine Vesikası'nın 52 madde olduğu yönündedir.

⁴⁸ Leone Caetani, İslam Tarihi, Çev. Hüseyin Cahid, C. 3, İstanbul, 1924-1927, s. 110.

⁴⁹ Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri, Çev. Vecdi Akyüz, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 64.

⁵⁰ Bulaç, 2020, S. 17.

⁵¹ Ali Bulaç'ın konu ile ilgili tüm çalışmaları "*Medine Sözleşmesi*" adını verdiği kitabında 2020 Haziran ayında yayınlanmıştır. Konu ile ilgili çalışma yapacak tüm araştırmacılar için önemli bir kaynak olan kitap 703 sayfadan oluşmaktadır. Bkz., Ali Bulaç, Medine Sözleşmesi, Çıra Yayınları, İstanbul, 2020.

⁵² Bulaç, 2020, s. 44.

Bazı çevreler on dört asır zaman önce imzalanan ve farklı inanç ve ırkları ortak bir paydada buluşturan Medine Vesikası'nı haksız bir şekilde itham etmektedir. Bu yola başvuranlar Vesika'nın bir "emirname veya tebliğname" şeklinde olduğunu iddia etmektedir. Bu birçok gerekçeden dolayı bu düşüncenin kabul edilmesi pek mümkün değildir. Zira Hz. Muhammed (s.a.v) her zaman iştisare ve şûraya önem vermiştir. Herhangi bir konu veya sorun söz konusu olduğunda yakın arkadaşlarına ve işin ehli olan kişilere başvurmuştur⁵³. Kaldı ki zaten Medine'de çoğunluk Müslüman değildi ki istediklerini karşıdakilere zorla kabul ettirsinler. Zira Medine'nin çoğunluğunu Yahudiler oluşturmaktaydı. Elbette Müslümanlar çoğunluk olsalar dahi Hz. Muhammed hiçbir zaman bu tür bir yola başvurmamıştır. Zira Mekkeli müşrikler Hz. Muhammed'e (s.a.v) Muhammed-ül Emin lakabını vermişlerdi.

Caetani, Medine Vesikası'nın çok önemli bir değer olduğunu, Vesika'nın kıymetini İbn İshak da dâhil olmak üzere Müslümanların yeterince anlamadığını ifade etmiştir. Ali Bulaç, Medine Vesikası'nın 1968-1978 yılları arasında 10 yıl boyunca İngiltere'de üniversitelerde ders olarak okutulduğunu, ayrıca Vesika'da geçen anahtar kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de tespit edilmeye çalışıldığını da ifade etmiştir⁵⁴. Kadim kültürümüzün bir değeri olan Medine Vesikası İngiltere gibi Batı Avrupa ülkesinde ders olarak okutulduğu hâlde Türkiye'de yeterince üzerinde durulmadığı gerçeği üzülecek ve eleştirilecek bir durumdur. Medine Vesikası sadece dinî ve siyasi bir belge değildir, aynı zamanda da bir hukuki ve anayasal belgedir. Biz de bu çalışmamızda daha çok ilahiyat konusu edinen bu konuyu anayasa hukuku çerçevesinde irdelemek niyetiyle çalışmalarımıza başlamıştık.

A. Medine Vesikası'nın Yapılmasını Gerektiren Sebepler

Medine (Yesrib) şehrinin en eski halklarının Evs ve Hazrec kabileleri ile Yahudiler olduğu bilinmektedir. Murat Akarsu'ya göre; Evs ve Hazrec kabilelerin Yahudilerden önce Medine'ye geldikleri, Yahudilerin de Babil Kralı II. Buhtunnasır'ın Kudüs'ü işgal edip Yahudileri Babil'e götürdüğü sırada bir kısmının kaçarak Medine'ye gelip yerleştikleri ifade edilmektedir⁵⁵. Bu da Arap kabileleri ile beraber Yahudilerin Medine'de beraber yaşadıklarını kanıtlamaktadır.

Medine'de ilk başlarda hâkimiyet Yahudilerde olmasına rağmen, Yahudilerin diğer Arap kabilelerine kötü davranmaları sonucu Evs ve Hazrec kabileleri güçlerini birleştirip Yahudilerle savaşmışlardır. Yapılan savaşlar sonucunda Yahudiler yenilmiş Evs ve Hazrec kabileleri söz sahibi olmuşlardır. Tüm bunlarla beraber Yahudiler sürekli olarak bu iki kabileyi birbirine düşürmek için çok çaba sarf etmişlerdir. Yahudilerin bu oyunları sonrasında birbirine düşen Evs ve Hazrec kabileleri, Yahudiler karşısında güçsüz duruma düşmüşlerdir. Daha sonra Buas savaşında Hazrec'in lideri olan Abdullah b. Übey tarafsız kalmış ve her iki tarafın da desteğini kazanmıştır⁵⁶. Böylece her iki

⁵³ Bulaç, 2020, s. 51

⁵⁴ Ali Bulaç, "Medine Vesikası Üzerine Tartışmalar (I)", Birikim Dergisi, 1993, S. 47, s. 40-46.

⁵⁵ Murat Akarsu, "Medine Sözleşmesinin Anayasallığı", Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi, 2018, C. 1, S. 2, s. 423.

⁵⁶ Emre Berber, "Kabile Sistemi Ekseninde Medine Vesikası ve Yeni İslam Toplumunun Sosyo-Siyasal Niteliği", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 2016, S.26, s. 470.

kabile arasında barış sağlanmıştır. Bu iki kabilenin korumaları altında Hz. Muhammed (s.a.v) Medine'ye girmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v) ve Müslümanlar için Medine yeni bir vatandır. Müslümanlar, Yahudi ve Arap müşriklere göre azınlıktaydı. Hz. Muhammed (s.a.v), öncelikle Mekkeli ve Medineli Müslümanlar arasında bir kardeşlik durumu tesis etmek için çaba göstermiştir. Tüm mal ve mülklerini doğup büyüdüğü Mekke'de bırakıp Medine'ye gelen Müslümanlara "Muhacir", Muhacirlere mal ve sahip oldukları eşyaları paylaşarak kardeş olan Medineli Müslümanlara "Ensar" ismi verilmiştir⁵⁷. Müslümanlar arasında kardeşlik hukukunu tesis eden Hz. Muhammed (s.a.v), Medineli müşrikler ve Yahudilerle iyi ilişkiler geliştirmek istemiştir. Özellikle Yahudilerin desteğini ve güvenini almak için ileri gelenleri ile çeşitli görüşmeler yapmıştır. Burada amaç Medine'de tüm sosyal bloklar ile ortak bir birliktelik oluşturmaktır.

Tüm bunlarla beraber Mekkeli müşrikler, Medine'deki Yahudi ve diğer kabilelere Hz. Muhammed (s.a.v)'i öldürmemeleri veya Medine'den sınır dışı etmemeleri hâlinde saldırıcaıklarını söylediler⁵⁸. Bunun üzerine gerekli tedbirleri almak isteyen Hz. Muhammed, Müslüman ve diğer dinî gruplarla Hz. Enes'in evinde bir dizi toplantı yapmıştır⁵⁹. Toplantıda bu tür tehditler karşısında nelerin yapılması gerektiği görüşülmüştür. Bir devlet yapılanmasının bulunmaması nedeniyle bu tür tehditlerin olacağı ve saldırıların olma ihtimalinin yüksek olduğu dile getirilmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v), toplantıya katılanlara Medine'de bir İslam devletinin kurulması gerektiğini vurgulayarak Müslümanları yeni oluşuma ikna etmiştir⁶⁰.

Medine'de siyasi ve sosyal olarak oluşmakta olan yapı, ortaya çıkacak olan problemlere de bir çözüm üretmek zorundadır. Bu durum için Medine'de bulunan Müslüman, Yahudi, müşrik ve diğer grupların bir çatı altında toplanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple ilk olarak Medineli Müslümanların ait oldukları Evs ve Hazrec kabilelerini bir araya getirilmesi için çalışan Hz. Muhammed (s.a.v), daha sonra Yahudilerle bir anlaşma sağlamıştır. Böylece öncelikle Medine'de farklı gruplar arasında iç barış ve birlikte yaşama ortamı sağlanmıştır. Diğer taraftan da dış düşmana karşı birlik olma ortamı sağlanmıştır⁶¹. Elbette bu durum Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberlik görevi kadar, toplumsal bir lider ve kitleleri ikna edebilen aktör olduğunu gözler önüne sermiştir.

B. Medine Vesikası'nın İçeriği

Vesika'nın maddeleri incelendiğinde, sosyal bloklar arasında yapılan bu sözleşmenin hangi şartlar altında yapıldığı anlaşılmaktadır. Vesika'nın muhtelif yerlerinde Medine'de birlik sağlama amacı olduğu gerçeği göze çarpmaktadır. Bu durum aslında Müslümanlar için daha anlaşılır bir durumdur. Mekke'de her türlü baskı ve zulme maruz kalan Müslümanlar, Mekkeli müşriklerin kendilerini Medine'de de

⁵⁷ Mehmet Akbaş, "Muhâcirûn Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni", İstem Dergisi, 2010, S. 15, s. 62.

⁵⁸ Şen, s. 572.

⁵⁹ Salih Suruç, Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı Mekke Devri, Yeni Asya Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1983, s. 500-501.

⁶⁰ Hamidullah, 1995, s. 82.

⁶¹ Hamidullah, 1995, s. 193.

rahat bırakmayacaklarını pekâlâ biliyorlardı. O sebeple en azından içeride diğer sosyal gruplarla uğraşmak istemezlerdi. Aynı zamanda da Medine'ye yapılacak herhangi bir saldırı durumunda birlikte şehri savunma fikri ağır basmıştı.

Vesika'nın önemli bir kısmı dış egemenlikle ilgilidir. Medine halkına yapılacak olası tehditlere karşı alınması gereken önlemler, dayanışma ve düşmana karşı beraber mücadele etmek konusundadır. Vesika imzalanırken Müslümanların sayısının yaklaşık 1500 (bin beş yüz) kadar olduğu bilinmekte ve bu toplam nüfusun ancak yedide birine karşılık gelmektedir⁶². Buna rağmen Hz. Muhammed (s.a.v)'in sözleşme maddelerini gruplara kabul ettirilmesi ve liderlik rolüyle hareket etmesi takdire şayandır. Kuşkusuz bu durum, zorla kabul ettirme veya dikte etme olarak değerlendirilemez. Kuvvetle muhtemeldir ki, Yahudiler ve müşrikler arasındaki kavga ve kargaşa ile beraber Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberlik görevinin yanında güçlü bir lider olmasından kaynaklandığı söylenilebilir.

“Farklı zamanlarda yapılan anlaşma metninin bir araya getirilmesi suretiyle bile olsa günümüze ulaşan Medine Vesikası olarak adlandırılan söz konusu anlaşma metni, bir idari yapı ile Hz. Muhammed'in şahsında toplanan yöneticilik vasfını ortaya koymaktadır. Medine Vesikası, kabile temelinde farklı inanç gruplarından insanların bir araya gelerek kendi iradeleri ile oluşturdukları bir mutabakat metni özelliği taşımaktadır. Herhangi bir baskı ve zorlama olmadan, hak ve yükümlülüklerin belirlendiği, anlaşmazlıkların ve uyuşmazlıkların çözüm merciinin tespit edildiği önemli bir belgedir”⁶³.

Vesika tüm yönleriyle incelendiğinde, tüm grupların dinî inanç, kendi dilini konuşma, sosyal yaşam ve gelenek/görenek noktasında serbest ve hür bırakıldığı görülecektir. Vesika'nın diğer bir önemi de tüm grupların birbirinin haklarına saygı göstermesi esası üzerine kurulmuş olması hususudur. Bir diğer önemli konu da her kesimin istediği şekilde yargılama hakkına sahip olmasıdır. Toplumsal refah için tüm sosyal blokların aynı derecede sorumluluk taşıdıklarını da görülmektedir. Tüm bu hususlar ileriki bölümlerde detaylıca incelenecektir.

Medine Vesikası teoride kalmamış, başarıyla uygulanan bir uzlaşma metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Vesika'da ülkenin savunması, beraber yaşama, güvenlik ve tüm sosyal grupları ilgilendiren içeriğe sahip olması açısından önem arz etmektedir. Maddelerin katılımcı, açık ve şeffaf olması göze çarpmaktadır. Zamanın ihtiyaçlarına cevap vermesi noktasında başarılı olduğunu çoğulcu bir demokrasi anlayışı ile tasarlandığı vurgulamak gerekir. Ayrıca zorla bir şeyi dikte etmemesi ve müşterek hayata dair bir içeriğe sahip olması ile dikkatleri üstüne çekmiştir⁶⁴.

⁶² Aydın, 2001, s. 153.

⁶³ Akarsu, s. 410-428.

⁶⁴ Ömer Faruk Yaman, İnsan Hakları Perspektifinden Medine Vesikası ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 22.

C. Medine Vesikası Sonrası Medine Devleti

Muhammed Hamidullah, Medine Devleti'ni sosyal sözleşme (Medine Vesikası) ile kurulan bir şehir devleti olarak tarif eder⁶⁵. Bunun sebebi Hamidullah'ın Medine Vesikası'nı bir tür toplumsal sözleşme olarak görmesidir. Bununla birlikte aynı kitabında Medine Şehir Devleti'nin konfederasyon tipi bir devlet olduğunu iddia etmekte ve Müslüman, Yahudi ve Müslüman olmayan Arapların federasyon görünümünde olduğu kanaatindedir⁶⁶. Elbette daha önce Medine'de bir siyasi yapılanmanın olmaması Hz. Muhammed (s.a.v)'in bu konudaki çalışmasını kolaylaştırmıştır.

Müslüman, Yahudi, Müslüman olmayan Medineli müşrikler ve az da olsa Hristiyanlardan oluşan Medine Devleti'nin toplam nüfusu 10.000 (on bin) olup, bunun 1/7'si (bin beş yüz) Müslümanlardan müteşekkildir⁶⁷. Görüldüğü gibi Müslümanların sayısı ne kadar az olsa da Müslümanlar, siyasi olarak kurulan Medine Devleti'nin ana aktörleridir. Yıllar boyu sürekli kargaşa ve savaşlarla çalkalanan Medine'ye yeni bir hüviyet ve huzurlu bir ortam kazandıran Hz. Muhammed (s.a.v) ve dolayısıyla Medine Vesikası'dır.

IV. MEDİNE VESİKASI'NIN HUKUKİ NİTELİĞİ

A. Genel Olarak

Medine Vesikası'nın yapılış şekli, kullandığı dil, konu ve içeriği noktalarında araştırmalar yapan ilim adamları, hukuki olarak farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Kimileri Vesika'yı, Medine'de ikamet eden farklı milletler arasında yapılan basit bir mukavele ya da antlaşma olarak görürken; kimileri de Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından tek taraflı bildiri şeklinde bir taahhütname veya beyanname olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Medine Vesikası'nı, farklı sosyal blokları bir araya getiren bir sözleşme ve anayasa niteliğini taşıdığını ifade edenler de olmuştur.

Medine Vesikası'nın dünyaya tanıtımında büyük emekleri geçen oryantalist Alman Welhausen, Vesika'nın çok değerli olduğunu ve çeşitli gruplar arasında akde dayanan bir sözleşme olduğunu belirtmekle beraber; Hz. Muhammed (s.a.v)'in farklı sosyal gruplara taahhütlerini gösteren bir siyasi beyanname olduğu düşüncesindedir⁶⁸. Leone Caetani de Hz. Muhammed (s.a.v)'in hicretten hemen sonra siyasi amaç güderek toplumu teşkilatlandırmak için harekete geçtiği ve bu belgenin "*siyasi bir topluluk oluşması yolunda bir teşebbüsten ibaret*" olduğu görüşündedir. Devamında ise Hz. Muhammed (s.a.v)'in konu ile ilgili amacını açıkça belirtmeyerek aynı zamanda ileride kurulacak devletin de temellerini atmayı planladığını ifade etmiştir⁶⁹. Bununla beraber Caetani'nin kendisinin Medine Vesikası'nın hukuki durumu ile ilgili bir çalışmaya girişmediğini, Welhausen'in "*bir siyasi program*" ve "*siyasi beyanname*" görüşlerine katıldığını görüyoruz⁷⁰.

⁶⁵ Hamidullah, 1995, s. 23.

⁶⁶ Hamidullah, 1995. s. 22.

⁶⁷ Hamidullah, 1995, s. 23.

⁶⁸ Şen, s. 578-579.

⁶⁹ Caetani, s. 151-152.

⁷⁰ Salih Tuğ, İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX ve XX. Asırlar), İrfan Yayınları, İstanbul, 1969, s. 42.

Medine Vesikası'nın temel özelliklerinden ötürü anayasalara benzediğini düşünen ilim insanları da vardır. Bunlardan biri olan Abidin Sönmez, tarafsız olarak hukuki anlamda incelenirse, Medine Vesikası'nın modern bir anayasada bulunması gereken vasıfları taşıdığı ifade etmiştir⁷¹. O sebeple Vesika'nın bir anayasal niteliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili fikrini açıklayan bir diğer ilim insanı ise Muhammed Hamidullah'tır. Ona göre, Medine Vesikası'nın hicretten sonra kurulan Medine Şehir Devleti'nin ilk anayasasıdır. Peygamberlerin en önemli görevinin dini tebliğ etmesi olduğunu ifade eden Hamidullah, Hz. Muhammed (s.a.v)'in Medine'ye hicretinden sonra Müslümanlar ile Yahudi ve Müslüman olmayan Araplarla beraber ortak bir hayat yaşamayı öngören çalışmalar yürüttüğünü ifade etmiştir. Bu çalışmalar sonucunda tüm sosyal blokların üzerinde hemfikir olduğu bir metin ortaya çıkmıştır. Bu metin hiç kuşkusuz Medine Vesikası'dır ve kurulacak Medine Şehir Devleti'nin anayasasıdır. Bununla beraber Medine Vesikası, *“yeryüzünde ilk yazılı devlet anayasası”* hüviyetindedir⁷².

Genel itibarıyla anayasaların, ülkedeki en üstün hukuk gücüne sahip belge olması⁷³, var olan devlet sisteminin niteliğini belirlemesi ve devletin sınırlandırılması gibi işlevleri bulunması gerekmektedir⁷⁴. Saydığımız bu özelliklerin birçoğunu Medine Vesikası'nda bulmak mümkündür.

Vesika'da kullanılan bazı kavramların bugünkü hukuk ve siyaset literatüründe kullanılan kavramlarla aşağı yukarı benzer hatta aynı olduğu görülecektir. Bu durum ise Medine Vesikası'nın bugünkü hukuk düşüncesi ve siyaset bilimi için de önemli olduğunu ve farklı unsurları bir araya getirme hususunda başarılı olduğunun bir göstergesidir. Elbette benzerlik ve yakınlık kavram ötesinden mana durumu ile ilgilidir. Yoksa kavram ve tabirlerin birebir karşılığın rastlanamaz. Bu durum doğaldır zira Vesika 622 yılında dolayısıyla günümüzden on dört asır önce kabul edilmiştir⁷⁵.

Medine Vesikası insan hakları bağlamında incelendiğinde çoğulcu, farklılıkları kabul eden hatta destekleyen, katılımcı ve adaleti önceleyen bir yaklaşım sergilediği görülecektir⁷⁶. Vesika'nın içeriği dikkatlice incelendiğinde; çok uluslu, hürriyetçi, yazılı bir metin ile dahası bir *“anayasa”* ile karşı karşıya kalıyoruz. Ülke savunması, devlet ve bireyin emniyeti, egemenlik hususu, din ve dil hürriyeti ve denetim mekanizmaları gibi konuların metinde yer aldığını görüyoruz⁷⁷. Dolayısıyla günümüzdeki formatta olmasa da Medine Vesikası *“kaleme alındığı dönemin koşulları göz önüne alınarak”*, *“bir toplum sözleşmesi ve anayasa”* olarak değerlendirilmelidir.

B. Medine Vesikası'nın Anayasa Hukukundaki Yeri

Medine Şehir Devleti, Vesika ile Medine'de oluşturulan bir siyasi birlik; kurucu birimlerin (türdeş olmayan kabilelerin) bir araya gelerek sözleşme çerçevesinde

⁷¹ Abidin Sönmez, Resulullah'ın Diplomatik Münasebetleri, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2007, s. 91.

⁷² Hamidullah, 1995, s. 188-189.

⁷³ Küçük, Anayasa Hukuku, s. 1.

⁷⁴ Erdoğan, s. 19.

⁷⁵ Özkan, 2018, s. 46-47.

⁷⁶ Saruhan, s. 2.

⁷⁷ Mustafa Kelebek, *“İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, S. 4, s. 350.

kurduğu bir şehir-devleti olarak adlandırılmaktadır⁷⁸. Devleti kuran bu sözleşme bazı yazarlar tarafından, 17. ve 18. yüzyıl toplum sözleşmesi teorisyenlerin kuramındaki “*Sosyal Sözleşmeye*” benzetilmiştir⁷⁹. Farklı sosyal grupların bir araya gelerek, bir sözleşme çerçevesinde devleti kurmaları bu tezi haklı çıkarmaktadır. Bununla beraber Medine Vesikası imzalanmadan önce Medine’de devlet veya siyasi bir birliğin olmaması da bunu destekler mahiyettedir. Fakat Zeynep Özkan buna karşı çıkar ve her ne kadar ortada bir devlet veya siyasal bir birlik yoksa da insanlar kabileler hâlinde yaşadıklarından dolayı kabile reislerinin otoritesinin söz konusu olduğunu ifade eder⁸⁰. O hâlde Medine Vesikası’nı “*Sosyal Sözleşme*” değil, “*Siyasal Sözleşme*” olarak kabul etmek daha doğru olacağını savunmuştur⁸¹. Buna, Medine Şehir Devletini kuran Anayasanın, toplumu temsil eden çeşitli toplumsal güçler tarafından, katılma ve uzlaşma ilkelerine dayalı olarak “*sözleşme yöntemi*”yle⁸² yapılması da denilebilir.

Medine Vesikası gibi 1215 tarihli Magna Carta Libertatum da klasik anayasacılık noktasında iktidarın sınırlandırılması ve temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması açısından anayasal belge niteliğini taşımaktadır. Çünkü Medine Vesikası’nda ilahi bir iradeyle sınırlandırılmış bir iktidar ve temel hak ve ödevlerin güvence altına alan birçok madde bulunmaktadır. Her sosyal grubun kendi hukuk kurallarına göre yargılanması ve din özgürlüğü buna örnek olarak verilebilir. Bununla beraber Magna Carta’da ise, kralın iktidarının sınırlandırılması ve baronlara mülkiyet ve miras haklarının verilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Yani, klasik anayasacılık bağlamında incelendiğinde hem Medine Vesikası hem de Magna Carta anayasal belge görüntüsü vermektedir. Ancak Medine Vesikası, Magna Carta’dan yaklaşık 6 asır önce kabul edildiğine dikkat edilmelidir. Kaldı ki henüz ortada bir devlet veya bağlayıcı bir otorite de yoktur. O sebeple Medine Vesikası anayasacılık ve anayasa anlamında bir ilktir dolayısıyla bu zaviyeden değerlendirilmelidir.

Medine Vesikası modern anayasacılık anlayışı bakışıyla ele alındığında durum biraz daha farklı olacaktır. İktidarın sınırlandırılması ile beraber kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü gibi hususlar da önemlidir. Kuvvetler ayrılığı Montesquieu’nun tarif ettiği şekliyle yasayı yapan, uygulayan ve uygulama noktasında çıkan sorunları çözecek organların birbirinden bağımsız olmasıdır⁸³. İslam Hukukunda yasama yetkisinin Allah ve Hz. Muhammed’e ait olduğuna önceki başlıklarda değinilmişti. Dolayısıyla yasamanın kaynağı Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed’in sünnetidir. Fakat devlet başkanı buna aykırı olmamak koşuluyla sınırlı yasama hakkına sahiptir. Medine Vesikası’nda bunu yansıtan maddeler bulunmaktadır. Medine Vesikası’nda yürütme ve yargı görevinin Hz. Muhammed (s.a.v)’in sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Bu durumun İslam hukukuna uygun bir durum olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ne var

⁷⁸ Zeynep Özkan, “Anayasa Hukukunda Bir Uzlaş Metni Olarak Medine Vesikası”, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016, C. 3, S. 5, s. 41.

⁷⁹ Hamidullah, 1995, s. 21.

⁸⁰ Özkan, 2016, s. 42.

⁸¹ Özkan, 2016, s. 42-43.

⁸² Küçük, Anayasa Hukuku, s. 33.

⁸³ Oktay Uygun, Devlet Teorisi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 236; Adnan Küçük, ABD ve Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi ve Uygulamaları, Adres Yayınları, Ankara, 2019, s. 25-26; Küçük, Anayasa Hukuku, s. 43-48.

ki, Medine Vesikası'nın uygulandığı dönemde yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrı olmadığını görmekteyiz.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Medine Vesikası'nın klasik anayasacılık noktasında bir anayasal belge olarak değerlendirmek mümkün görünse de modern anayasacılık noktasında bunu söylemek pek mümkün değildir. Fakat başta Muhammed Hamidullah olmak üzere birçok mütefekkirin ifade ettiği gibi Medine Vesikası kurulan yeni devletin anayasası niteliğindedir. Günümüz anayasa formatına uymaması bu durumu değiştirmez. Ali Bulaç da konu ile ilgili, “...ben yazılı metin-belge olması hasebiyle ‘vesika’ denmesinin doğru olacağını düşünüyorum; ancak metin ruhu, yapılış şekli ve yöntemine göre tamı tamamına bir ‘sözleşme’dir” ifadesi ile konu hakkındaki görüşünü belirtmektedir⁸⁴.

C. Medine Vesikası'nda Adalet

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetlerinin İslam hukukunun kaynaklarını / temelini oluşturduğu daha önce ifade edilmişti. Gerek Kur'an-ı Kerim, gerekse de hadisi şeriflerde adalet vurgusuna sık sık rastlanmaktadır. Maide Suresi 8. ayette: “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır”⁸⁵ emirlerinde adaletin önemine vurgu yapılmıştır. Şüphesiz bununla ilgili tek ayet bu değildir. Keza adaletle ilgili birçok hadisi şerif de bulunmaktadır. Dolayısıyla İslam Hukukunda adalet çok önemli bir husustur.

Hâl böyle iken, adalet konusunun Medine Vesikası'nda bulunmaması veya adaletin dillendirilmemesi mevzu bahis bile olamaz. Vesika'nın 13, 16, 22 ve 23. maddelerinde doğrudan veya dolaylı olarak adalet konusu ile ilgilidir. Vesika'nın 13. maddesinde; “Takva sahibi müminler saldırganlara, haksız bir fiil tasarlayanlara ve cürüm işleyenlere, bir hakka tecavüz edenlere, müminler arasında karışıklık çıkarmak isteyen kimselere karşı olacak ve bunlardan biri kendilerinden bir kişinin evlâdı bile olsa hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır”⁸⁶ hükmü bulunmaktadır. Bu maddeye göre bütün Müslümanların haksızlık ve suç işleyenlere karşı birlik olmayı; bunu yapanların çocukları olsa dahi karşısında dik durmayı ve adalete yardımcı olmalarını istemektedir. Belki günümüzde en çok sıkıntı yaşanan konulardan bir tanesi budur. Maalesef insanlar suç işleyen kendilerinden oldukları zaman, adaletin yerini bulmasına yardımcı olmadıkları gibi, adaletli bir neticenin olmasını da engellemektedir. Yaklaşık on dört asır önce kaleme alınan Medine Vesikası'nda bu konuda hüküm bulunması İslamiyet'te adalete ne kadar büyük bir önem verildiğini dolayısıyla da Vesika'nın anayasal yönünü ortaya koymaktadır. Elbette bu durumun vuku bulunmasında ilahi kaynağın unutulmaması gerekmektedir.

Vesika'nın 16. maddesinde; Yahudilerden Vesika'ya taraf olanların, zulme uğramayacaklarını, düşmana yardım etmemeleri şartıyla korunacakları ve adaletle

⁸⁴ Bulaç, 2020, s. 251.

⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi 8. Ayet

⁸⁶ Medine Vesikası 13. madde

muamele edilecekleri hükmü bulunmaktadır⁸⁷. Aynı şekilde 22. maddede; iman etmiş bir Müslümanın, hiçbir şekilde katili himaye etmesi ve ona eman (emniyet, himaye) vermesinin helal olmayacağı dile getirilmiştir. Katilin himaye edilmemesi, dolayısıyla adaletle yardımcı olması hususunun altı çizilmiştir⁸⁸.

Vesika'nın 23. maddesi de adalet ve çözüm merci konusunda hüküm ifade etmektedir. Aralarında anlaşmazlık bulunanların çözüm için Allah ve Hz. Muhammed (s.a.v)'e müracaat etmesi söz konusudur. Anlaşmazlıkların çözüm merci olarak merkezi otorite, yani Hz. Muhammed (s.a.v)'in adres gösterdiği görülmektedir⁸⁹. İslamiyet'ten ve Medine Vesikası'ndan önce, kişiler veya kabileler arasında çıkan ihtilaflarda, güçlü olanın haklı olduğu, ya da kabile reisinin verdiği karara göre işlerin sonuçlandırıldığı söylenebilir. Buna karşın Medine Vesikası'yla beraber adaletin merkezi otorite dolayısıyla Hz. Muhammed eliyle sağlanmaya çalışıldığı neticesine varılmaktadır⁹⁰.

İslam dini; adalet ve eşitlik, toplum vicdanını dikkate alan hoşgörü temelli bir toplum oluşturma amacını ilke edinmiştir. Bu sebeple farklı din ve milliyetlere mensup kabile ve kavimlerin Müslüman olmasına vesile olmuştur⁹¹. Dolayısıyla Medine Vesikası ilk İslam devletinin kuruluş evresinde hazırlanan anayasal veya uluslararası bir belge olduğu için Vesika'da adalet ve eşitlik olgusu çok önemli yer tutmuştur.

Ç. Medine Vesikası'nda İnanç Özgürlüğü

Din ve vicdan özgürlüğü konusu Vesika'nın 25/a. maddesinde ele alınmıştır. Mezkûr maddede Müslüman ve Yahudilerin ortak bir ümmetin parçaları oldukları ve herkesin dininin kendilerine oldukları anlamını çıkarmak mümkündür⁹². Bu maddeyle beraber Hristiyanlara, Yahudilere ve müşriklere de din ve vicdan hürriyetinin verildiğini söylemek mümkündür⁹³. Medine Vesikası'nda kendine yer edinen din ve vicdan özgürlüğü, günümüzdeki anlamından çok farklı değildir. Hatta günümüz devletlerin anayasalarından daha iyi bir niteliğe ve niceliğe sahip olduğunu söylenebilir.

Medine Vesikası ile Yahudilerin de herhangi bir baskı altında kalmadan hür bir ortamda dinlerini istediği gibi yaşayabilecekleri kabul edilmiştir⁹⁴. Medine'de bulunan tüm sosyal grupların din ve vicdan noktasında özgür olmaları Medine Vesikası'nın hukuki ve anayasal önemini artırmıştır. Modern dönemdeki tüm anayasalarda din ve vicdan konusunun ele alınması hususu, Medine Vesikası'nın bu anlamda anayasal bir görüntüye sahip olmasını sağlamıştır.

⁸⁷ Medine Vesikası 16. madde: Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramadan ve onların düşmanlarıyla yardımlaşmadan yardımımıza hak kazanacaktır.

⁸⁸ Medine Vesikası 22. madde: Bu yazının içeriğini kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir müminin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak yer bulması helâl değildir; katile yardım eden veya sığınacak yer gösteren kimse kıyamet günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ve artık kendisinden ne bir para ne de bir taviz kabul edilecektir.

⁸⁹ Medine Vesikası 23. madde: Üzerinde ihtilâfa düşülen konular Allah'a ve resulü Muhammed'e arz edilecektir.

⁹⁰ Çil, s. 244.

⁹¹ Saruhan, s. 34.

⁹² Medine Vesikası 25/a madde: Avfoğulları Yahudileri müminlerle birlikte bir ümmet teşkil eder. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri de kendilerinedir. Buna mevlâları da dâhildir.

⁹³ Suruç, s. 503.

⁹⁴ Yaman, s. 25.

D. Medine Vesikası'nda Vatandaşlık ve Ülke Savunması

Medine Vesikası'nda vatandaşlık konusu özellikle madde 1 ve 2'de anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir. Madde 1'de, Vesika'nın Mekkeli Müslümanlar, Medineli Müslümanlar ve onlara katılan insanlar için tanzim edildiğinden bahsedilmektedir⁹⁵. Madde 2'de ise bunların bir ümmet oldukları ifade edilir⁹⁶. Buradaki ümmet kavramı ile kast edilen din ve inanç anlamındaki ümmet değil, ortak bir alanda yaşayan farklı inanç ve değerlere sahip insanların bir araya getirdikleri topluluk kastedilmektedir. Bu durum eşit Medine vatandaşlığına tekabül eden ümmet diye tarif edilebilir⁹⁷.

Medine Vesikası'ndan önce Medine'de ırk ve doğumla gelen bir kabilecilik anlayışı vardı. Hicretle beraber Hz. Muhammed (s.a.v), kişisel iradeye dayalı bir kardeşlik projesine imza atmıştır. Bu durum bir toplumsal sözleşme mahiyetindedir. Medine Vesikası ile ırk, milliyet, ten ve kabile ayrımı yapılmaksızın ortak bir iradeye dayalı ümmet kavramı oluşturulmuştur⁹⁸.

Vesika'nın 24. maddesinde, Müslümanlar gibi Yahudilerin de savaş devam etmesi durumunda, masrafları kendilerinin karşılamaları gerektiği konusu ele alınmıştır. Ülke savunması noktasında mali anlamda tüm grupların sorumluluğunun olduğu sonucuna varılmaktadır⁹⁹. Tüm bunlarla beraber 44. maddede, Medine'ye yapılacak bir saldırı durumunda Müslümanlar ve Yahudiler iş birliği içerisinde birbiriyle yardımlaşacak ve şehir birlikte savunulacaktır¹⁰⁰. Madde 45/a ve 45/b'de, karşılıklı yapılacak olan barış anlaşmalarına davete icabet edileceği ve bu konuda aynı haklara sahip olunacağı karar altına alınmıştır. Burada eşit vatandaşlığa dikkat çekilmiş olmakla beraber, her kesimin bulunduğu alanda gerekli savunma yapımları sorumluluğu getirilmiştir¹⁰¹.

E. Medine Vesikası'nda Ülke ve Sınırları

Medine Vesikası'nda iç ve dış konular ile ilgili kararların yanı sıra, "ülke sınırları" ile ilgili hususun da ele alındığı görülmektedir¹⁰². Madde 39'da Yesrib (Medine)Vadisinin olduğu alanın mukaddes olduğu ifade edilerek, Vesika ile bir araya gelmeyi kabul eden insanların oluşturduğu ülkenin sınırları dile getirilmiştir¹⁰³.

⁹⁵ Medine Vesikası 1. madde: Bu Vesika, Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve bunlara tâbi olanlarla sonradan onlara katılmış olanlar ve onlarla beraber cihat edenler için düzenlenmiştir.

⁹⁶ Medine Vesikası 2. madde: Bunlar, diğer insanlardan ayrı ve tek bir ümmet teşkil eder.

⁹⁷ Çil, s. 241.

⁹⁸ Saruhan, s. 39.

⁹⁹ Medine Vesikası 24. madde: Yahudiler müminler gibi savaş devam ettiği müddetçe savaş masraflarını kendileri karşılayacaktır.

¹⁰⁰ Medine Vesikası 44. madde: Bu vesikada zikredilen kişiler Yesrib'e saldıracak olanlara karşı yardımlaşacaktır.

¹⁰¹ Medine Vesikası 45/a ve 45b maddeleri: Eğer Yahudiler, Müslümanlar tarafından barış antlaşması yapmaya veya barış antlaşmasına katılmaya davet olunursa bunu kabul edip anlaşmaya iştirak edeceklerdir. Eğer Yahudiler Müslümanlara aynı şeyleri teklif edecek olursa müminler de aynı sorumlulukları yerine getireceklerdir. Din uğruna yapılacak savaşlar bu hükümlere tâbi değildir. / Medine'deki her zümre şehrin savunmasında kendine ait bölgeden sorumludur.

¹⁰² Şen, s. 585.

¹⁰³ Medine Vesikası 39. madde: Yesrib vadisi bu sahîfede adı geçenler için mukaddes bir yerdir.

Vesika'nın muhtelif yerlerinde, ülkeye yapılacak saldırılarda yükümlülükler konusu ele alınmıştır. Tüm sosyal blokların (Müslüman, Yahudi, Arap müşrikler, vd.) belirlenen ülke sınırlarına saldırı durumunda eşit sorumluluk taşıdıkları hüküm altına alınmıştır. Böylece mukaddes ve dokunulmaz görülen ülke sınırlarının sınırlarına açıklık getirilmiş ve sınırlar netleştirilmiştir¹⁰⁴.

F. Medine Vesikası'nda Suçun ve Sorumluluğun Şahsiliği

Vesika'nın birkaç maddesinde suçun şahsiliği ve sorumluluğu konusuna vurgu yapıldığını görülmektedir¹⁰⁵. Madde 25/b'de; suç işleyen ve yanlış bir davranışta bulunan bir kişinin, kendine ve ailesine zarar vereceği hüküm altına alınmıştır¹⁰⁶. Bununla beraber, madde 36/b'de de buna destekler mahiyette bir hüküm vardır. Buna göre adam yaralamanın intikamının yasaklanmadığı, aynı şekilde adam öldürme durumunda kendini ve ailesini sorumluluk altına sokulduğu ifade edilmiştir. Aksi durumda haksız bir durumun vuku bulacağı ve Allah'ın buna uygun davranışlarla beraber olduğu vurgulanmıştır¹⁰⁷. Servet Armağan, Enam Süresinin 6. ayetinde; *"Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir, hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez"* hükmünün bu konuya uygun bir durum olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁸.

Günümüz anayasalarından da bu husus çokça dile getirilmiştir. Suçun şahsiliği konusu, modern hukukta olmazsa olmazlarından biridir. Suçun şahsiliğindeki amaç, bir bireyin yapmadığı fiilden dolayı ceza almamasıdır¹⁰⁹. Bundan dolayı konunun Medine Vesikası'nda kendine yer edinmesi büyük önem arz etmektedir.

G. Yargı ve Çok Hukuklu Yapı

Bir anayasal düzende en önemli konulardan biri de yargı, diğeri de uygulanacak hukukî normlardır. Yargı, kuvvetler ayrılığı bağlamında devletin üç temel kuvvetinden biridir.

Yargısal ihtilafların giderilmesi her bir toplumsal kesime verilmiştir. Vesika'nın 23. 25. ve 36. maddelerine göre, herhangi birinin bir suç işlemesi halinde, suçlunun velisi, önce durumu kabile reisine bildirecek kabile reisi kendi gelenek ve adetlerine göre yargılayacaktır; bu durumda doğrudan devlet reisine gitmeyecektir. Fakat bir suç Müslümanlar arasında veya kabile üyeleri arasında meydana gelmişse ve kabileler arası bir ihtilaf doğuruyorsa o zaman mesele doğrudan devlet reisine arz edilecektir. Yahudiler de aynı hükümlere tabidir. İki Yahudi arasında cereyan eden bir hadise

¹⁰⁴ Karaman, s. 72.

¹⁰⁵ M. Kazım, Yılmaz, "İslam Devletinin İlk Anayasası: Medine Vesikası", <https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=977>, (01.03.2021).

¹⁰⁶ Medine Vesikası 25/b. madde: Haksızlık yapan veya suç işleyen kimse yalnız kendine ve aile fertlerine zarar vermiş olacaktır.

¹⁰⁷ Medine Vesikası 36b. madde: Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Bir adam öldüren kimse yalnız kendini ve aile bireylerini sorumluluk altına sokmuş olur. Bu sorumluluktan kaçmak haksızlıktır. Allah bu kurallara riayet edenlerle beraberdir.

¹⁰⁸ Servet Armağan, "İlk Yazılı Anayasa: Medine Vesikası", <http://www.siyervakfi.org/dokuman/iman-sehri-medine/ders-7-prof-dr-servet-armagan.pdf>, (10.03.2021).

¹⁰⁹ Kayıhan İçel, "Çağdaş Ceza Hukukunun Evrensel İlkelerinin Kabahat Türünden Eylemler Alanındaki Boyutları", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2016, C. 0, S. 7, s. 630.

Yahudilik hükümlerince karara bağlanacak fakat taraflardan herhangi biri toplumun farklı kesiminden ise durum doğrudan devlet başkanına iletilecektir. Gerçekte devlet reisine bu yolda arz edilen meseleler çok değilse de Vesika bütün kabileler için her konuda tam bir güven sağlamış olmaktadır¹¹⁰.

Bütün yargısal ihtilaflarda nihaî olarak karara bağlama (bir nevi temyiz) yetkisi devlet başkanına aittir. Vesika'nın 23. 25. 36. maddelerine göre, devlet Başkanı, ordu komutanı, Müslümanlar arasındaki uyuşmazlıklarda olağan, toplumsal kesimler arası uyuşmazlıklarda da nihaî yargı mercii olarak Hz. Muhammed gösterilmektedir

Uygulanacak hukuk sistemi bakımından da her bir toplumsal kesim öncelikle kendi hukukuna tabidir. Bu sebeptendir ki, Vesika'nın sağladığı bir diğer önemli imkân da her inanç sahibinin istediği hukuk sistemiyle yargılanma imkânına sahip olmasıdır¹¹¹. Bu düzenlemeye göre, suç işleyen Müslümanlar için Kur'an'ın ilgili hükümleri uygulanacak, diğer din mensupları da kendi dini hukuklarına göre yargılanacaklardır. Bu durum Vesika'nın 25. maddesinde dolaylı olarak anlatılmaktadır¹¹².

Hz. Muhammed, bütün toplumsal kesimlere ilişkin bir ihtilaf önüne geldiğinde, onları muhayyer bırakarak önce şunu sormuştur:

- "Size neye göre hüküm vermemi istersiniz, Kur'an-ı Kerim'e göre mi, yoksa Tevrat'a göre mi"? Bu düzenlemeye göre, Hz. Muhammed'in, bir "hâkim" değil, "hakem" konumunda olduğu belirtilmiştir¹¹³. Gayr-ı Müslimlerin ahval-i şahsiye konularında kendi hukukları ile başbaşa bırakılmaları yönündeki temayül ve uygulamalar, o günden itibaren İslam Hukukunun bir parçası haline gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar tatbik imkânı bulmuştur¹¹⁴.

Vesika'nın, adaletin tevzii ve adli işlerin idaresi konusuna ilişkin getirdiği düzenlemeler gerçek bir inkılâp teşkil etmektedir¹¹⁵. Çünkü Vesika'nın uygulamaya konulmasından önceki dönemlerde adalet ferdi bir mesele olarak görülmekteydi. Haksızlığa uğrayan bir kişinin kendi kabilesi ve dostlarından başka yardımcısı yoktu. Anayasaya konulan maddelerle adalet artık merkezi bir mesele haline gelmiştir¹¹⁶. Bu da göstermektedir ki Vesika, kabul edilmesiyle birlikte yeni bir devletin kurulmasına da öncülük ederek kurucu anayasa niteliğine sahip olmuştur.

H. Medine Vesikası'nın Yürürlük Maddeleri

Medine Vesikası'nda iki yürürlük maddesi mevcuttur¹¹⁷. Bunlar 46 ve 47. maddelerdir. Madde 46'da Vesika'da sözü edilen kişiler için oluşturulan şartların, Evs Yahudilerinin ve onların koruması altında bulunanlar için de geçerli olduğu, söz konusu

¹¹⁰ Hamidullah, 2012, s. 92-93.

¹¹¹ Akarsu, s. 425.

¹¹² Özkan, 2018, s. 49.

¹¹³ Hasan Tahsin Fendoğlu, Anayasal Derinlik, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 222; Ali Bulaç, "Medine Vesikası", *Yeni Ümit D.*, Yıl 17, S. 68, <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/medine-vesikasi>, (ET.: 05.02.2013).

¹¹⁴ Fendoğlu, Anayasal derinlik, s. 222.

¹¹⁵ Hamidullah, 1995, s. 207.

¹¹⁶ Hamidullah, 2012, s. 84.

¹¹⁷ Armağan, (10.03.2021).

şartların tam ve sıkı bir şekilde korunacağı ifade edilmiştir. Ayrıca buna aykırı davranılmayacağı ve Allah'ın Vesika'da bulunan maddelere riayet edenlerle beraber olacağı müjdelenmiş¹¹⁸.

Madde 47'de ise, haksızlık yapanların ve suç işleyenlerin cezalandırılması ile ilgili Vesika'nın tavrı dile getirilmiştir. Gerek savaşa çıkanların gerekse de Medine'de kalanların emniyette olmaları; fakat haksızlık yapan ve suç işleyenlerin buna dâhil olmadıklarının altı çizilmiştir. Allah ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in himayelerinin, Vesika'ya karşı sadık olanlar ile Vesika'yı koruyanlar üzerine olacağı belirtilmiştir.¹¹⁹

SONUÇ

Medine Vesikası'nı, anayasa hukuku bağlamında inceleyen bu çalışmamızın sonuç kısmına gelmiş bulunuyoruz. Vesika'nın, Mekkeli ve Medineli Müslümanlarla beraber, Yahudi ve Medineli müşriklerle ile diğer sosyal bloklar arasında yapılan bir sosyal ve siyasi sözleşme olduğu değerlendirilmektedir. Bu sözleşmede hiçbir grubun hiçbir baskı altında kalmadan, sahip oldukları farklılıklarıyla kendilerini ifade ettikleri ve tüm konuların müzakereler sonucunda ve tam bir konsensüs ile ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Daha önce hiçbir siyasi yapı ve oluşumun olmadığı Medine'de bir devletin kurulacağını müjdeleyen bu sözleşme, çoğulcu toplum yapısını işaret etmiştir. Çünkü Medine Vesikası'na taraf olan hiçbir grubun baskı ve diğer yöntemlerle sisteme adaptasyonu söz konusu değildir. Bu sosyal bloklar Vesika'dan önce olduğu gibi varlıklarını sürdürecektir, sadece siyasi bir oluşumun yapıtaşlarından olacak ve ülkenin savunması noktasında bir birliktelik sağlayacaklardır.

Medine Vesikası sadece İslam tarihi ve hukuku için değil, anayasa ve anayasa hukuku açısından da önemli bir belge niteliğindedir. Medine Vesikası'nın, Medine Şehir Devleti'nin temelini atması hasebiyle bir anayasallık yönü olduğunu söylemek pek tabiidir. Hatta Muhammed Hamidullah'ın Medine Vesikası için "ilk İslam Devleti anayasası" ve "dünyada ilk yazılı anayasa" nitelendirmeleri kanaatimizce çok haklı ve yerindedir. Bununla beraber Batı kaynaklarında "Medine anayasası" şeklinde lanse edilmektedir. Özellikle yapılış şekli ve kullanılan dil bu durumu destekler mahiyettedir. Bu da Medine Vesikası'nın önemini bir kat daha artırmıştır.

Vesika'da adalet, din ve vicdan özgürlüğü, ülke sınırları, ülke savunması, vatandaşlık ve suçun şahsiliği gibi konuların ele alınması anayasa hukuku çerçevesinde Vesika'nın önemini artırmıştır. Bununla birlikte iktidarın sınırlandırılması ve kurulacak devletin statüsü gibi konuların varlığı anayasa görüntüsü verse de daha çok bir siyasal sözleşme niteliğindedir. Günümüzdeki anayasa formatına tam olarak uymamasına rağmen, maddi olarak bir anayasal belge niteliğindeki sözleşme olarak görebiliriz.

¹¹⁸ Medine Vesikası 46. madde: Bu sahifede adı geçenler için konulan şartlar hem Evs yahudilerine hem de onların mevlâlarına sahifede adı geçen kimseler tarafından tâvîzsiz bir şekilde uygulanır. Kurallara mutlaka uyulacak ve asla aykırı hareket edilmeyecektir. Haksız kazanç sağlayanlar sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel şekilde riayet edenlerle beraberdir.

¹¹⁹ Medine Vesikası 47. madde: Bu Vesika haksız bir icraatta bulunan veya suç işleyenlere ayrıcalık sağlamaz yahut cezalandırılmasına engel olmaz. Savaş için yola çıkanlar da Medine'de kalanlar da emniyet içinde olacaktır; haksız bir fiil ve suç işlenmesi hali müstesnadır. İyilik yapanlar ve sorumluluğunun bilincinde olanlar Allah ve resulünün himayesi altındadır.

Elbette tüm bunları söylerken günümüzdeki anayasa kavramı çerçevesindeki düşünce temel alınmıştır. Belki o günün şartlarında değerlendirmek mümkün olsaydı, Medine Vesikası'ndan daha iyi bir anayasa olmazdı diye düşünebiliriz. Zira Medine Vesikası, henüz ortada bir devlet veya bağlacı bir otorite de yokken hatta dünyada kendisinden önce örneği olmayan varsa da pozitif metin olarak ulaşılamayan bir durumdayken düşünülmüş ve hazırlanmıştır. Keza Magna Carta'dan yaklaşık 6 asır önce kabul edilmiştir. Dolayısıyla Vesika bu zaviyeden değerlendirilmelidir.

Medine Vesika'sı, on dört asır önce tüm farklılıklarıyla insanları bir araya getirmeyi başarmıştır. Keza Vesika, farklı sosyal blokları adil ve hür şartlarda ele alarak onları baskıya veya asimilasyona tabi tutmadan eşitlik ilkesi ile ele alarak Vesika'ya taraf olanların tüm haklarını güvenceye almıştır. Bu demokratik ve çoğulcu anlayış Vesika'ya doğrudan yansiyarak Vesika hazırlanmıştır. Medine Vesikası ile ortak ve bir arada yaşanabilirliği ispat edilmiş olan çok hukuklu ve çok kültürlü İslam toplumu anlayışı, bugün etnik çatışmalar ve kültürel dışlamalardan dolayı savaşların yaşandığı bir dünyaya çözüm olarak örnek gösterilebilecek niteliktedir. Kanaatimizce Vesika'nın, günümüz dünyasına vereceği çok mesaj ve doğal olarak da dünya devletlerinin alması gereken birçok ders vardır. Umulur ki, Medine Vesikası anayasa değişikliği sürecini yaşaması muhtemel Türkiye ve dünya devletleri için ilham kaynağı olur.

KAYNAKÇA

Akarsu, Murat, "Medine Sözleşmesinin Anayasallığı", Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi, C. 1, S. 2, 2018, s. 410-428.

Akbaş, Mehmet, "Muhâcirûn Muhâcirûn-Ensâr Kardeşliğinin Serüveni", İstem Dergisi, S. 15, 2010, s. 61-77.

Akgündüz, Ahmet, Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991.

Allahdad, Abdulhakim, "Medine Vesikası ve Türkiye'de Vesikanın Ekseninde Yapılan Tartışmalar", Uluslararası Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, C. 4, 2019, s. 117-134.

Armağan, Servet, "İlk Yazılı Anayasa: Medine Vesikası" <http://www.siyervakfi.org/dokuman/iman-sehri-medine/ders-7-prof-dr-servet-armagan.pdf>, (10.03.2021).

Arslan, Zühtü, Anayasa Teorisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Atar, Fahrettin, İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, 1. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020.

Atar, Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.

Aydın, Hakkı, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkam-ı Sultaniye İlişkisi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 2, 2001, s. 56-79.

Aydın, M. Akif, TDV İslâm Ansiklopedisi (Anayasa), 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

Berber, Emre, "Kabile Sistemi Ekseninde Medine Vesikası ve Yeni İslam Toplumunun Sosyo-Siyasal Niteliği", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.26, 2016, s. 461-492.

Bulaç, Ali, "Medine Vesikası Üzerine Tartışmalar (I)", Birikim Dergisi, S. 47, 1993, s. 40-46.

Bulaç, Ali, Medine Sözleşmesi, 1. Baskı, Çıra Yayınları, İstanbul, 2020.

Bulaç, Ali, "Medine Vesikası", *Yeni Ümit D.*, Yıl 17, S. 68, <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/medine-vesikasi>, (05.02.2021).

Caetani, Leone, İslam Tarihi, Çev. Hüseyin Cahid, C. 3, İstanbul, 1924-1927.

Çınar, M. Akif. "Kuvvetler Ayrılığı İlkesi ve Anayasa Mahkemesinin Yorumu (Karşılaştırmalı Anayasa İncelemesi)", İBAD Sosyal Bilimler Dergisi, S. 5, 2019, s. 89-100.

Çil, Halit, "Bir Arada Yaşama Projesi Olarak Medine Vesikası ile Hz. Peygamber'in Farklılıkları Yönetme Becerisi", Toplum-Birey İkileminde Ortak Değerler ve Farklılıklar Sempozyumu, C. 2, 2020, s. 236-249.

Doğan, Bayram, Asli ve Tali Kurucu İktidar Yetkisi Bağlamında Türkiye'deki Anayasaların Yapım Süreci, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2013.

El-Gindi, Kamil Muhammed/Kılınç, Ahmet, "Şura ve İslam Hukukunda İnsan Hakları Demokrasinin Belirginliği", İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi, S. 12, 2008, s. 201-206.

- Erdoğan, Mustafa, Anayasa Hukuku, 8. Baskı, Orion Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Erdoğan, Mustafa, Anayasal Demokrasi, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.
- Ersöz, Resul, “Kur’an’a Göre “Hak” ve “Adalet” Kavramları Bağlamında İslam Toplumun İctimai Değerleri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 18, S. 2, 2016, s. 1-27.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin, Anayasal Derinlik, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.
- Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, 1. Baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri, Çev. Vecdi Akyüz, 1. Baskı, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Hamidullah, Muhammed. İslam Anayasa Hukuku, Çev. Vecdi Akyüz, 2. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.
- İçel, Kayıhan, “Çağdaş Ceza Hukukunun Evrensel İlkelerinin Kabahat Türünden Eylemler Alanındaki Boyutları”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C. 0, S. 7, 2016, s. 621-635.
- Kahraman, Abdullah, “İdealist Bir İslam Hukukçusu: Abdülvehhap Hallaf(1888-1956)”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S.6, 2005, s. 337-346.
- Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, 5. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Kelebek, Mustafa, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4, 2000, s. 325-374.
- Kibar, Ahmet Fevzi. “Anayasal Bir Belge Olarak Medine Vesikası”, <https://ahmetfevzikibar.com/anayasal-bir-belge-olarak-medine-vesikasi/>, (03.04.2021).
- Küçük, Adnan, Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Orion yayınları, Ankara, 2013.
- Küçük, Adnan, “Salt Korkular Üzerine Sözleşme Yöntemiyle Demokratik Bir Anayasa İnşa Edilemez”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 16, S. 63, Yaz 2011 s. 129–140.
- Küçük, Adnan, “Batıda ve Türkiye Örneğinde Yargısal Aktivizm Tartışmaları ve Yargısal Aktivizmin İyi ya da Kötü Bir Tutum Olup Olmadığı Meselesi”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 31, Yıl 2017, s. 259-314.
- Küçük, Adnan, ABD ve Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi ve Uygulamaları, Adres Yayınları, Ankara, 2019.
- Lecker, Michael, The Constitution of Mecaedina: Muḥammad’s First Legal Document, New Jersey, 2004.
- Ovacı, Vahap, “İslam Hukukunun Karakteristik Özellikleri”, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.7, S.7, 2015, s. 69-80.
- Özkan, Mustafa, Medine Vesikası/Anayasası ve Birlikte Yaşama, 1. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara, 2018.
- Özkan, Mustafa, TDV İslam Ansiklopedisi (Medine Vesikası), 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019.

Özkan, Zeynep, “Anayasa Hukukunda Bir Uzlaşı Metni Olarak Medine Vesikası”, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 3, S. 5, 2016, s. 37-48.

Saruhan, Merve Nur, Evrensel İnsan Hakları Açısından İslam’da Devlet Tebaa İlişkisi: Medine Toplumu Örneği, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Selçuk, Engin, “İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi “Anayasa Hukuku” Ders Kitabı”, <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/anayasahukukuau201.pdf>, (07.03.2021).

Sosyal, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 6. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986.

Sönmez, Abidin, Resulullah’ın Diplomatik Münasebetleri, 2. Baskı, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2007.

Suruç, Salih, Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı Mekke Devri, 1. Baskı, Yeni Asya Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1983.

Şen, Murat, “Anayasal Bir Belge Olarak Medine Sözleşmesi”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1-2, 1998, s. 555-609.

Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 24. Basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2020.

Tuğ, Salih, İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX ve XX. Asırlar), 1. Baskı, İrfan Yayınları, İstanbul, 1969.

Tunç, Hasan / Yavuz, Bülent / Bilir, Faruk, Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2009.

Türcan, Talip, TDV İslâm Ansiklopedisi (Şûra), 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

Uygun, Oktay, Devlet Teorisi, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Yaman, Ömer Faruk, İnsan Hakları Perspektifinden Medine Vesikası ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Yılmaz, Musa Kazım, “İslam Devletinin İlk Anayasası: Medine Vesikası”, <https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=977>, (01.03.2021).